

Cigányok viharban – Biharban Elfeledett tömeggyilkosságok nyomában

A második bécsi döntéssel, Észak-Erdély visszacsatolásával a magyar közigazgatás új feladatokkal szembesült. Nagyszalontán a határvárosból díszlépésben kivonuló román városparancsnok távozása után a közigazgatás vezető posztjaira új, „megbízható” és otthon „jó kapcsolatokkal rendelkező” hivatalnokokat vezényeltek az anyaországból - az addig évtizedekig mellőzött, sértetten tűrő helyi magyar értelmiségiek alig leplezett felháborodására¹.

A feszültség levezetésére, alkalmasságuk bizonyítására, illetve a hazai kapcsolataik demonstrálására ürügyként használták a – területen egyébként periférikus jellegű - cigány szociális és társadalmi feszültségek ügyét.

Erre apropót szolgáltatott Nyitra-Pozsony vármegye Törvényhatósági Bizottsága felterjesztése a Belügyminiszterhez, amelynek nyomán Bihar Vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1941. szeptember 17-i rendes féléves ülésén tárgyalta a „Kóbor cigányok összegyűjtése és munkatáborba való elhelyezése” című alispáni előterjesztést. A vármegye csatlakozott a kezdeményezéshez és támogató határozatához mellékelte a Belügyminiszternek, hogy „ne csak a kóbor cigányok ügye vétessek intézményes rendezés alá, hanem a cigánykérdés általában, így azon cigányok ügye is, akik bár állandó lakhellyel bírnak, de állandó létalapot biztosító kereset nélkül úgy a közrendészeti, mint közerkölcs szempontjából nem kívánatos elemek”.²

A megyei döntéssel szinte egy időben Nagyszalonta új vezetői: dr Hadady Imre polgármester és Nagy Lajos jegyző is napirendre tűzette a cigány ügyet a városi közgyűlésen és szabályrendeletet hoztak zárt cigánytelepülések, gettók létrehozására, a korszakban elsőként (!). A példát követték a későbbiekben Esztergom³ város, Szatmárnémeti város saját rendeletei, illetőleg 1944. késő tavaszán, nyarán vélhetőleg a keleti országrész hadművelési

¹ Interjú Danielisz Endre helytörténésszel 2014. július

² Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. IV/b 404/a 520. 12753/1941.

³ Komárom Megyei Levéltár, Esztergom város Törvényhatósági Bizottságának 352/1942. kgy. Sz., 15.974/1942.

kormánybiztosságának intézkedésére a tiszántúli, kárpátaljai és erdélyi megyék többsége⁴ (sajnos az eredeti 1944-es rendelkezést nem sikerült ezidáig fellelni.)

A nagyszalontai szabályrendelet céljaként – a megyei véleményezés szóhasználatával megegyezően így fogalmazták: – „Nagyszalonta m. város közönsége, a város területén lakó cigányok mai életmódját közegészségügyi, közerkölcsi és közbiztonsági szempontból, de a város közgazdasági viszonyai szempontjából is károsnak tartja és ennek megváltoztatására” alkotja a rendszabályokat:

- városi cigányügyi előadót alkalmaz, aki a szabályrendeletet végrehajtja és minden lehetséges alkalmat, módot és eszközt megragad, hogy a várost a dologtalan, kóbor cigányoktól megszabadítsa
- zárt cigánytelepüléseket létesít, minden cigány köteles ott lakni, ide átköltöztetik a másutt lakó cigányokat. (Cigánynak tekintendő minden cigány származású személy, továbbá származásra való tekintet nélkül minden olyan személy, aki cigányokkal együtt él.) A cigányváros, telep bekerítendő, egy zárható kapun át megközelíthető
- a város felügyelőt nevez ki a cigányvárosba, aki őrzi a kulcsot, nyilvántart, jelent, este 9- kor bezárni.
- cigánykatasztert vesznek fel
- havonta közegészségügyi ellenőrzés
- erkölcsi nevelés keretében a vadházasságok megszüntetése napirenden tartandó, idegen személyek megjelenése megakadályozandó, erkölcsi kifogás esetén segélyből kizárandó; évente többször meglepetésszerűen a rendőrhatalóság a cigányvárosban és a telepen razziát tart
 - terv a munkaképesek foglalkoztatására
 - más helységről jövő cigány oda nem költözhet, visszatoloncolandó
 - a polgárosultak engedéllyel visszaköltöztethetők
 - cigány nem foglalkoztatható olyan munkával, amely élelmiszer kezelésével, szállításával jár
 - rendelkezések megszegői kihágást követnek el és 40 pengő bírsággal, vagy 3 nap elzárással büntetendők

⁴ Pl.: MOVE a Magyar Országos Véderő Egylet lapja 1944. szept. 22: „Cigánygettókat állítanak fel a vármegyék és a városok „, Nemzeti Újság 1944. szeptemberi híradása, Németi Gábor: „A hatvani cigány gettó” Heves m. Hírlap 1995.júni 29., Keszthelyi László: „Traktusba az oláh cigányokat” Fejérmegyei Napló 1944. júli 8.,p.:3. Murza Miklósné Újfehértói visszaemlékezés, Orgován család visszaemlékezése (Érpaták), stb.

A rendelet megjelent a „Városok Lapja 1941. október 1-i számában: „Nagyszalonta kísérlete a cigánykérdés megoldására” címmel, Nagy Lajos jegyző tollából. A cikkben Nagy a náci állam példájának követésére hív fel a fajhigiéniai elvek és az internálótáborok perspektívájára, a „gyökeres megoldásra”. A fővárosi cikket a helyi „Az Újság” is sürgősen ismerteti. Illetve október 2-án az „Új nemzedék” is tudósít róla.

A „rendelet működéséről” is tudósít október 7-én a helyi „Az Újság”. A telepfelelős Szilágyi György (vajda) feljelentette becsületsértésért a Bogyó család nőtagjait, akiket bizonyítási nehézségek miatt a bíróság felmentett, ámde helyben elzárásra ítélt Istenkáromlás miatt.

A környéken a cigányellenes hisztéria folytatásáról is olvashatunk az Újság október 9-i számában, ahol a következő hír jelent meg egy élősd, lusta ürge agyonveréséről szóló példabeszéd alatt.

- **„Általános cigány-razzia volt tegnap Bihar-vármegyében.** Tegnap megyeszerte általános cigány razziát tartottak a közbiztonsági hatóságok. Így Nagyszalontán az államrendőrség, a tanyavilágban pedig a csendőrség. Az összes cigányt összegyűjtötték a Nádasér mellett és névsorolvasást tartottak közöttük. A jövevényeket, akik az itteniek között bújtak meg és azokat, akik az általános razzia következtében Szalontára szorultak – előállították.”

A folyamatos zaklatás, terror végigkísérte a helyi cigányok sorsát 3 éven keresztül. A telepeket a csendőrség őrizte, csak írásos hatósági igazolással, vagy igazolt munkaszerződés alapján volt elhagyható. A razziákon rendszeresen végigverte őket a rendőrség, gyakori volt a kényszermosdatás és kopaszra nyírás. Az éhség is mindennapos volt. A terrorizálás gyakorlata kiélezte a településen a romák és a környezet viszonyait.

Cikkem a nagyszalontai és dobozi cigány áldozatok halálát okozó tömeggyilkosságokról, körülményeiről, áldozatairól és tetteseiről íródott.

A dobozi tömeggyilkosság előzményeként kell szólnunk az ott meggyilkolt kötegyáni cigányok korábbi sorsáról.

Az itt lakó magyar anyanyelvű, vályogvető roma férfiak és fiatal nők 1944-ben egy közeli nagybirtokra voltak több mint fél éve kivezényelve, „honvédelmi munka” címén, kötelező kényszermunkára, ingyencselédnek.⁵

Szeptember végén a front közeledtekor néhányan, így a Makula család férfitagjai hazamentek a családjuk közelébe a hadseregektől való félelmükben. A birtok kasznárja azonnal értesítette a csendőrt a „szökésről”, aki otthon az ágyában alva találta az idősebb Makulát. A csendőr „megtréfálta” a szökevényt, meggyújtotta az alvó alatt a szalmát. A keletkező tűz alaposan összeégette az idősebb Makulát. 16 éves fia akkor érkezett a házhoz. Amikor észrevette, hogy mi történt megpofozta a csendőrt, majd elszaladt a faluból. Apját a falusiak lovas kocsin kórházba vitték Békéscsabára a sebei miatt.

1944. augusztus végén Romániában a király és a hadsereg puccsal leváltja Antonescu marsallt, a náccal szövetséges kormányfőt. Különbékét köt a Szovjetunióval, átengedi arcvonalán a szovjet csapatokat, a német hadsereget azonnali távozásra, kivonulásra szólítja fel, és új szövetségként hadba lép a korábbi fegyverbarát, a náci birodalom ellen. Így a háborús ellenfél Szovjetunió hadserege Magyarország határához érkezhethet.

Horthy kormányzó és a magyar katonai vezetés lépéskényszerbe került, mivel a Dél-erdélyi román határ az alföldön katonailag védhetetlen volt, valamint Torda felől Kolozsvár irányába a hegyszoros is nyitott lett. Így Észak-Erdély sem volt tartható katonailag. Magyarország ezért - a németekkel szövetségben - sürgős megelőző támadást indított a két hadászati irányban a hegyszoros megszállására, illetve a Kárpátok nyúlványain védelem kiépítésére az alföld peremén. A támadás 1944. szeptember elején 60-70 kilométeres katonai benyomulást jelentett a szuverén Románia felségterületére. (Miközben folytak a fegyverszüneti tárgyalások a Szovjetunióval az átállásról). Hadüzenet nélküli agressziót, Magyarország részéről, amelyet a szovjet és román csapatok Temesvár előtt megállítottak, illetve a kezdeti sikerek után a tordai támadást is visszaverték.

A román hadsereg és szövetséges orosz csapatok ellentámadása során a bihari hegyek alján lévő Magyarremetén a román hadsereg odaérő egysége a támadásért a helyi magyar

⁵ A kényszermunka e formáját az 1939 é. II. tc. (Honvédelmi törvény) 150§-a tette lehetővé, ennek alapján a 30/1944 Me sz. kormányrendelet (Az 1944 évi mezőgazdasági munka biztosítására) 7.§-a , illetve a 2.620/1941 ME. Sz. rendelet szabályozta.

lakosokon állt bosszút és legyilkolt válogatás nélkül öregeket, gyermekeket, asszonyokat, több mint 40 embert.

Majd ugyanezt megcselekedték a Maniu-gárdisták Gyanta községben, ahol az első 20 ember legyilkolása után egy idénősült román ember kiáltott a megvadult gyilkosokra, hogy ne lőj! (románul) és sikerült megállítania, kijózanítania őket.

Tenkén is összeszedtek egy csomó magyart.

„Ma is vegyes falunak mondjuk. Az elfogottakat román lakosok kísérték ki, hogy kivégzik őket. Az úton mellettük egy orosz katonai egység vonult. Ekkor a magyar civil foglyok közül többen elkezdtek énekelni az internacionálét (valószínűleg még első világháborús hadifogságban tanulhatták.) Az orosz katonák ekkor leállították a kísérőket és kiszabadították a foglyokat, hogy mit akarnak a magyar kommunistáktól. Így szabadultak meg a tenkei magyarok.”⁶

Szeptember 15 és 25 között az anyaországból idehelyezett tisztviselők vagonokat béreltek és eltávoztak.

Szeptember végére a szovjetek és a román csapatok elérték a trianoni magyar határt Nagyszalontánál.

26-án kedden a város lakosainak közel fele gyalog elmenekült az ellenség elől. Estére megérkeztek a román csapatok néhány orosz előőrssel.

„Captatio Benevolentiae”

Jóindulatért esdeklés

A helyi lakosság néhány vezetője megpróbált a város lakói érdekében békés szándékot demonstrálni a köznyugalom biztosítására. Kenyérrel, süteménnyel, gyümölcssel, borral kínálták a bevonulókat, cigányzenészeket fogadtak és dallal, tánccal köszöntötték őket. Az igyekezet sajnos hatástalan maradt. A katonák feltörték a szeszgyárat, tömegesen lerészegedtek, megindult a féktelen garázdálkodás, tömeges erőszaktétel, rablás, és ennek nyomán öngyilkosságok.

⁶ Lásd 1. sz jegyzet, interjú Danielisz Endre helytörténésszel, 2014. július

4 nap után, szeptember 30-án a magyar és német csapatok visszafoglalták a várost 3 napra...

Szeptember 27-én a környéken lévő kis román falut Kötegyánt is elérték a román csapatok. A falu vezetői: a helyi pap és egy Molnár Imre nevű hivatalnok kenyérrel, sóval, itallal fogadták őket és békességet kértek.

A katonák itt is lerészegedtek, feltörték az élelmiszerboltot, szétszórták a ház elé az árukat, kergették az asszonyokat.

Két nap múlva elmentek és megérkeztek a magyar páncélosok és tábori csendőrök....

És, hogy pontosabb képet kapjanak a 70 évvel ezelőtti történeletről, hogyan is történt, hogy Nagyszalontán 18, Dobozon pedig 20 halálos áldozata volt az I. Magyar Páncélos Hadosztály kémelhárítóinak, most közreadjuk a „Védtelem áldozatok” című filmünk szövegét. A filmünkből származó portrékat Asbót Kristóf rendező-operatőr készítette.

VÉDTELEN ÁLDOZATOK © Romano Instituto

korabeli híradó szövege:

“A magyar Alföldért folyó harcok során Nagyszalonta sokat szenvedett. Arany János szülővárosában a szovjet csapatok fosztogattak, raboltak és gyűjtögettek. Kossuth Lajosnak a szabadság nagy magyar apostolának a szobrát kegyetlenül ledöntötték. Az Alföld dél-keleti szegélyén honvédeink kemény elhárító harcot vívnak az ellenséggel.”

Narráció: 1944. augusztus végén Romániában a király és a hadsereg puccsal leváltja Antonescu marsalt, a náccal szövetséges kormányfőt. Románia különbékét köt a Szovjetunióval, átengedi harcvonalán a szovjet csapatokat, a német hadsereget azonnali távozásra szólítja fel, és új szövetségesként hadbalép a korábbi fegyverbarát, a náci birodalom ellen. Így a háborús ellenfél szovjet hadserege Magyarország határához érkezik. Az orosz és román csapatok a magyarlakta településeken gyakran erőszakoskodtak, raboltak, fosztogattak - hasonlóan az őket megtámadó magyar katonákhoz.

A győztesek Nagyszalontán se voltak kíméletesek. Szeptember 26-án elesik Nagyszalonta. A magyar város lakosainak több mint fele, Sarkad irányába menekül. A maradó polgárok

próbálják megelőzni az erőszakot és fosztogatást, egyesek védekezésül cigány zenével, kenyérrrel, sóval, fehér zászlós küldöttséggel fogadják a hadsereget.

Élelemmel, gyümölcssel kínálják a katonákat. Az orosz és román katonák feltörik a szeszgyárat, tömegesen lerészegednek, több napra elszabadul a nemi erőszak és a fosztogatás. A rettegő helyi lakosok közül többen öngyilkosságot követnek el. Az üzleteket feltörik, árujukat szétszórják az utcán. A holmik későbbi összeszedésében részt vesznek a környező román településről bekocsizó parasztok, a helyi emberek és szegények.

Néhány nap múlva, szeptember 30-án az Első Magyar Páncélos Hadosztály, alig négy napra, visszafoglalja a várost.

Idézet a per jegyzőkönyvéből: Tényállás: Kozma Andor előbb szakaszvezetői, majd őrmesteri rangban, az Első Páncélos Hadosztály 1/B kémelhárítói osztályán teljesített katonai szolgálatot. Az osztály parancsnoka Kubányi György százados volt. Fenti vádlottak 1944 augusztusában az Első Páncélos Hadosztály kötelékében, nyomozói minőségben, a Román határra mentek.

Narráció: Nagyszalonta az első visszafoglalt magyar település az akkori határon innen. Az első, de nem az egyetlen, ahol a visszafoglaló hadak megfélemlítésként, a vétlen Nagyszalontán már 3 éve gettóba zárt, cigányokon állnak bosszút.

Ungvári Piroska

U. P.: Először bejöttek az oroszok, aztán kiverték őket. És akkor majd a muzsikások, mikor bejöttek elsőre, fogadták őket zenével.

riporter: Kiket?

U. P.: Az oroszokat. És ők eztet megtudták, ezek a magyar katonák. És az asszonyok táncoltak is. Hát én ügye gyermek voltam, nem danoltunk meg táncoltunk. És akkor jöttek be hozzánk, mondták apámnak, hogy te is ott voltál, fogadtad az oroszokat, zenéltél? Hát azt mondja apám, én nem vagyok zenész. És akkor ott rugdosta a gyomrát, azzal a nagy csizmával, ez a félszemű, akinek bevolt ragasztva. Ez meg hát odaugrott, akkor az emelte a lábát, hogy rugjon anyámba abba a nagy terhibe.

RIPORTER: Terhes volt?

U. P.: Terhes volt. Decemberben meg is szült. Én nem tudom, milyen hónap volt akkor, október vagy milyen, de meg is szült anyám decemberbe. Na és akkor apám ötet síratta, hogy milyen hamar megkostoltad drága gyermekem, a csendőr rugását, a csendőr csizmáját, azt

siratta.

RIPORTER: Hány éves volt?

U. P.: : Ő azt mondta három. Én úgy tudtam, hogy négy volt. Na és akkor majd elmentek. Elmentek. Majd aztán másnap visszajöttek, akkor azt mondták mindenki jöjjön ki. Kiment mindenkik, akkor ott bevittek bennünket abba a házba, ide. Na most a ház nem úgy van, mint akkor volt, akkor egy keresztbe volt a ház, mostmár meg így utcára van az ablak. És akkor apám fogta ötöt az ölébe, én meg a testvérem aki meghalt, két felől fogtuk anyámnak a ruháját, a nagy terhes hasát, hát majd egyszer csak szólnak, kinyitják az ajtót, de majd megfulladtunk, meleg volt bent, beszorítottak oda bennünket, egy szoba volt meg egy konyha, meg így oldalt volt ott kis, kis, nem tudom, és akkor azt mondták, hogy a férfiak mind jöjjenek kifele. Kimentek a férfiak, az én apámnak az utolsó szava az az volt- Nesze Mari fogd meg a kislányt. Na ennél tovább mi apámat nem láttuk többet.

Akkor aztán elküldték őket, mindenkit haza, hogy kinek, milyen szerszámja van. Kapa, ásó vigyék őket, mert viszik őket romokat takarítani. És akkor majd itt van a hely, ha akarják megmutatom szívesen, hogy hol lőtték meg őket. És akkor oda, ott megásatták velük a sírt. De milyen sírt egy kis sietés, hogy éppen, hogy egymásra lökdösték őket, hogy még volt 6, aki kiabált, hogy segítség.

U. P.: Előbb imátkoztatták őket. Templomnak fordították őket. Akkor aztán lefele a gödrökbe mint a kutyák, meg nem állt a puska, kérem szépen, mindenre emlékszek, míg csak ki nem végezték őket.

U. P.: Sorba fektették a 18 embert, és akkor meglőtték őket. Egy meg is menekült, megmenekült.

Ungvári Mihály: A Horváth Pista.

U. P.: Hát de meghalt már.

Ungvári Mihály: Az is meghalt már.

U. P.: Meghalt. Úgy csúszott hason haza, de a vértől nem látott a többiektől. Na és akkor behányták őket a gödörbe. Majd azt akkor mondták mikor lövöldözni kezdtek, hogy: - orosz kurvák – beszóltak - tegyetek párnát az ablakra! Hát tettek párnát az ablakra, félt, reszketett mindenki.

Tinka Erzsébet: Az mondta a magyar csendőr, a magyar .. csendőr. „Na bűdös orosz kurvák!” begépfegyvereztek, abba a házba. Soknak a lába majdnem csüngött keresztbe. Hát én gyerek voltam. Nekem itt érte, lássa, a mai napig itt van, a lábam fejen. Lássa? Nekem itt érte, gyermek voltam, de már akkor ... Az apám még 30 éves se volt, 28. Az anyámnak a

tesvérei, 19 éves fiúk, mind ott végezték ki őket.

Narráció: Az első Magyar Páncélos Hadosztály kémelhárítói követték el a Nagyszalontai, a Dobozi, Kötegyáni és később a Rákoscsabai tömeggyilkosságokat is.

Kozma Andor nyomozó karpaszományos őrmester 1938 júliusától volt a nyilas párttag. 1940-ben lengyel menekülttáborban élelmezési altiszt volt. Állítólag innen jelentkezett kémelhárítónak. Fogolytáborokba kapott beosztást. 1944. június 2-án volt be az Első Páncélos Hadosztályhoz kémelhárítójaként.

Kozma civil pályája nem hétköznapi. Vidéki moztulajdonos, szegedi színész és rendező, filmszínészként is foglalkoztatták.

Filmjei többek között a Rákóczi Nótája 1943-ból, a Késő 1943-ból, a Sárga Kaszinó 1944-ből, Egy fiúnak a fele 46-ból, Hamza Ákos rendezésével.

Utolsó színházi szerepe a Miskolci Színház, 1946-47-es évadában, Katona József Bánk Bánjának Tiborc szerepe. Bánkot Bessenyei Ferenc játszotta.

Kubányi György katonai múltjáról orosz forrásból tudhatunk. Eszerint 1942-43-ban főhadnagyként a magyar katonai elhárítás díverziós osztályának volt a tagja.

A megszállt szovjet területeken Harkov, Szmolenszk, Voronyezs környékén, a partizánok és civilek elleni magatartásokért 10 év kényszermunkatáborra ítélték a Gulagon, amelyet nem élt túl. Polgári élete több mint érdekes. Kubányi ifjabb korában Debrecenben színészként, majd Pesten operett bonvivánként, illetve népszínművekben szerepelt.

1929-től nótaköltő és nótaénekes karriert indított, több lemeze is megjelent. A rádióban nótaműsorokat szerkesztett, rendezett. Dalai gyakran szerepeltek a rádió műsorán, így tömegesen elterjedtek. A “Szép a rózsám nincs hibája”, “Most kezdődik a tánc”, “Tagadom, tagadom” kezdetűek máig a legnépszerűbbek közé tartoznak.

Kubányi helyetteséről báró Temesvári Ede tábori csendőr-zászlósról annyi tudható, hogy 1937-ben, 16 évesen, a Balatoni Yacht Club választmányának jegyzője, katonai ejtőernyős klub létrehozója, sportman, aranyifjú. Másodéves joghallgatóként lett katonai kémelhárító. 1941-től a fronton szolgált.

Nagyszalonta az első olyan magyar város volt, amelyet magyar egységek az Első Páncélos Hadosztály visszafoglalt az oroszoktól. A hadvezetőség ki akarta aknázni az ebben rejlő propaganda lehetőséget, ezért kikülte hozzájuk a film híradó katonai tudósítóit.

Elképzelhető, hogy már ebbe is belejátszottak a kémelhárítók filmes kapcsolatai. A híradósok kalauzolását Kubányiék részlegére bízták, akik igyekeztek látvánnyal kiszolgálni a filmeseket. Láthatjuk a támadó magyar tankokat, orosz hadifoglyok tömegét.

A Nagyszalontai helyi emlékezet szerint, statiszta katonákat is beöltöztettek, hogy az elfogottak száma többnek tűnjön. A város főterén álló egyik régi házat lángolva mutatja, felismerhetően több egy hónapon belül készült filmhíradó.

Egyszer a tűzoltást mutatják, máskor csak az égő házat, erről is úgy vall a helyi emlékezet, hogy az épületet a híradósok kedvéért a magyar tábori csendőrök és katonák gyújtották fel.

A híradó része egy kép, az árokban fekvő halott, sötét, göndör hajú emberekről. Ők lehetnek a legvilkkolt cigány zenészek. A bekötött szemű jelentéstevő, feltehetőleg az egyik gyilkos.

Komáromi Károly

Október nem tudom hányadikán, bejöttek a román katonák. Ahogy bejöttek a román katonák hát Paksi Sándor pap volt, lelkész meg ez a Molnár Imre fogadta a román katonákat. Ettől lett aztán visszamenőleg, mert azt hiszem a román katonák két- vagy három napot voltak, és akkor a magyar katonák visszaverték őket. Az lett a helyzet ügye, hogy a magyar katonák Köcsegyánt megszállották ezek a páncélosok, és akkor a magyar katonák kérték, hogy milyen formában, ki fogadta itt a román katonákat. Ügyi ráfogták, hogy a cigányok. Na most a cigányok voltak a pap, meg Molnár Imre fogadta őket a nagy hídnál fehér zászlóval. Akkor azt mondta a pap, hogy azért, hogy ne legyen bántódása a községnek.

Na most, hogy a románokat visszaverték a magyar katonák, akkor nap lejöttek a cigány zúgra már így mondom, és akkor, hogy kik voltak azok a személyek.

Na most lejött ez a Molnár Imre, meg tábori csendőrök voltak, egy zászlós volt a tábori csendőr. Az cigányokat, magyarokat egy udvarba hoztak bennünket. Cigányokat külön állították, a magyarokat külön állították. Na ez a tábori csendőr meg ez a Molnár Imre elválasztotta, hogy ki a cigány, ki a magyar. Akkor minket cigányokat bevittek a két házba, és két fele osztották a cigányokat. Akkor lejöttek a tábori csendőrök meg ez a Molnár Imre, és akkor eresztették ki őket, egyenként a házból. "Na te menjél, te menjél, te menjél!" Úgyhogy, hetet szedtek ki, nem, nem. Kilencet, mert a két asszonyt is innen vitték el. Az lett a helyzet, hogy felvitték a község házába. Aki Molnár Imre... Na most nagyanyám meg nagyapám na ezek öreg emberek voltak, nagyapám bottal volt. Hát miért akarsz bennünket Imre, hát nem csináltunk semmit, meg így, meg úgy. Azt mondta elhagassatok, elhallgassatok, vagy a torkodra nyomom a nádipálcát ! - ez a tábori csendőr volt.

Na most ezeket kiszedték, ezt a Makula Józsefet, bent lakott a faluba, és akkor ezt a gyereket is hozzácsapták. Na ez a

riporter.: Hol volt ez? Mi volt ez a hangya?

K. K.: Hangya Szövetkezet, fent a főtéren.

riporter: Amikor a románok jöttek, akkor mit csináltak ezzel a bolttal?

K. K.: Ezt betörték és kihányták belőle ami nekik nem tetszett.

riporter.: És mit csinált ez a Makula József?

K. K.: Hát a szoborkert megvan most is, a szoborkert, oda bedobták azt a cukros ládát. Aztat felvette, nem tudom, hogy volt-e benne cukor, vagy nem volt benne cukor, aztat én nem tudom, azt tudom, hogy aztat elvitte.

riporter.: Ez egy 16 éves fiú volt?

K. K.: Ez 16 éves ez a Makula József volt. Na ez által őket elvitték a község házához, egy éjszaka voltak ott meg egy nappal. Már a harmadik nap elvitték őket Sarkadra, lovaskocsival. A csendőrség ott volt ahol most a gimnázium. Bevitték kihallgatásra őket, anyaszült mesztelen. Ütötték, verték őket, de úgy, hogy a fal, Sarkadon tiszta vér lett tőlük, annyira ütötték őket a bikacsökkel, tehát anyaszült mesztelen voltak. Na most egy 14 éves vagy egy 12 éves kisgyerek, az mit tud az életről.

Idézet a per jegyzőkönyvéből:

„A különböző helyekről összefogott embereket Sarkadon, a csendőrségi laktanyában helyezték el. Itt borzalmas bántalmazásoknak vetették alá őket. A kínvallatásokat Kozma Andor nyomozó vezette. Az összeszedett szerencsétlen embereket, egy nagyobb szobába, a falhoz állították, arcal a falnak, és azt mondták nekik, hogyha megmernek moccani, vagy hátra mernek nézni, akkor megverik őket. Ezzel egy időben a teremben lévő kisebb szobában, Kozma irányításával bevitték egyenként az áldozatokat, és azokat felválltva, mesztelenre vetkeztetés után, nagyobb számú katona, és csendőr két újni vastagságú botokkal ütlegelte. Kozma azon rendelkezése alapján, hogy a testen veretlen rész ne maradjon. Ezen a bántalmazáson az összefogdosottak, mind átestek, mellyek következményére, egyesek, egész életükre kiható betegségeket szenvedtek. A külső teremben a falhoz állított embereket, puskatussal és egyéb módon bántalmazták az ott lévő táborig csendőrök, és az őrzésre kirendelt katonák. Úgy, hogy a fal a kegyetlenségek következményében több helyen véres lett.

A nagyobb szobában és a kisebb szobában elkövetett kínzásoknál, véresre

veréseknél, részt vett Boldizsár első rendű, Magyar harmad rendű, Kalocsai másod rendű és Tóth József ötöd rendű vádlott egyaránt. Egy alkalommal azzal hívta be Kozma Andor, Tóth Józsefet, hogy mutassa meg, milyen kell ütni. Tóth ekkor egy kétujnyi vastagságú bottal, olyan nagyot ütött az akkor, ott ütleget egyik személyre, hogy a helye felpúposodott, amire Kozma azt jegyezte meg, hogy ez a jó ütés. ,,

Komáromi Károly

Elvitték őket Sarkadról a csendőrök, hogy viszik Dobozra, és akkor mondták a csendőrök, mert szakadó esőben vitték őket a dobozi főúton. Azt mondták nekik, hogy hát itt meghaltok, basszátok meg! Én ezt úgy tudom, hogy a két asszony sorolta, mert őket is ugyanúgy vitték, mint ezeket, körbe voltak a csendőrökkel. Akkor hajnalra bevitték őket Dobozra, a temetőbe, bevitték őket a temetőbe. Már a csendőrök körül voltak állva, és akkor mikor odavitték őket, a csendőrök körbe vették őket géppuskával, meg kézi gránáttal robbantották őket szét. Na most az volt a helyzet, ahogy én hallottam, a temető csőszné volt, hogy egy gyerek az elmenekült volna, de nem tudott, csak észre vették a csendőrök. Na mikor ezeket elpusztították, akkor lementek Dobozra a cigányokhoz, mert a cigányok külön voltak, már a Sószéknek nevezték, a dobozi cigányok. Azok ásták a sírokat meg, gödröt ástak nem sírt, gödröt ástak és abba hányták őket bele.

Egészen még meg se haltak. Hát úgy temették el, az volt a helyzet, hogy géppuskázták, kézigránátoztak, és volt, amelyik nem halt meg, csak utána, agyonlőtték. Ezt már a temető csőszné mondta, akkor, mert ő hallgatta a jajgatást, meg ugyi a rimánkodást, hogy ne pusztítsák el őket. Már mikor bevitték a temetőbe őket, akkor már tudták, hogy elpusztítsák őket. Hhát mit kerestek volna a temetőbe éjszakának idején.

Sztojka Dezsőné - Hajkai Mária

Itt volt az a temető ház, ott bekísérték őket, összeváltak kötözve, és idáig a partig, és akkor ide hozták őket, ide sorba, lökdösték a kézigránátot közójük. Még a jajgatást is hallottuk, mert itt laktunk kint. Hogy „ne lőjenek le minket, mert nem vagyunk hibások!” Akkor kijöttünk, egyiknek emerre volt a lába, a másíknak amarra, éppen csak, hogy rajta volt egy kis föld, rögtön megismerték őket, abba a percbe. Jajgattak nagyon.

Idézet a per jegyzőkönyvéből: Ezt követően a csoportot, a kíséző katonák és a tábori csendőrök elvezették a temetőhöz. Mielőtt a csoportot a temetőbe vitték volna, Molnár

negyed rendű vádlott, bement az útszélén fekvő csőszkunyhóhoz a temetőbe, és közölte az ott tartozkodó Z. Szabó Károlyné temetőcsőszsel, hogy ne ijedjen meg, mert új fegyvereket fognak kipróbálni.

Közben a húsz főnyi fogolycsoportot, a kísérők bevitték a temetőbe, és a csőszkunyhótól kb. 3-400 méter távolságra lefektették őket a földre azzal, hogy ott fogják tölteni az éjszakát. Ezt követően a kísérő személyzet, néhány métert hátra húzódott, vonalba fejlődött, és parancsra sortűzet adott le a földön fekvő kb. 20 emberre. Majd hátrébb húzódtak a szomorú fűzfa csoporthoz, és ma már meg nem állapítható számú kézigránátot dobtak a szerencsétlen áldozatokra. Aki még ezután is életben maradt, azt a parancsnokló tábornok agyonlőtte. Ezt követően Kalocsay másodrendű vádlott, és ma már meg nem állapítható további egy-két csendőr, valamint utasításokra két községi rendőr, elmentek a községnek a temető közeli részébe. Ott megállapíthatóan, 6-8 személyt összeszedtek, azokkal sírt ásattak, mégpedig egy kb. 2-szer 3 méter szélhosszúságú, kb. 1 méter mélyet, és abba belerakodták a hullákat, melyek között legalább 2-3 gyermek, 15 férfi, és 2 nő volt.

Sztojka Béláné - Hajkai Aranka

Én tetszik tudni beszéltem azzal az emberrel, aki eltemette, egy 2-3 emberrel. Azt mondja, temettünk cigányokat, meg egy kalapot is kaptam. Hát mondom ez a kalap a testvéremé volt. Megvolt löve. Az öregeknek, meg, megismertem, tetszik tudni, mert pipált egy öregember, mondom, ez meg azé az öregemberé volt. Akkor a ruhájukat, mindent, kimentem a temetőbe, mert mondták azok, akik temették, hogy ott vannak eltemetve, 21-en, hogy ott maradtak még ruhadarabok. Akkor láttam meg a testvéremnek a ruháját, meg a kalapját, másnak a fején, aki temette, egy öreg bácsinak a fejébe.

Narráció: A Nagyszalontán, 1944. október 2-án meggyilkolt cigányok nevei, kettő kivétellel a református anyakönyvben találhatóak. Az áldozatok a helyi temető háborús hőseinek parcellájában vannak eltemetve, magyar és szovjet katonák sírja mellett. Sorsukról Romániában regény jelent meg 1954-ben, Viharban címmel, Nagy Ilona író tollából.

Az áldozatok név szerint:

Szilágyi Kálmán zenész 34 éves

Tinka József zenész 25 éves

Ungvári József zenész 19 éves

Ungvári János zenész 35 éves

Karancsi Lajos zenész 38 éves

Keresztesi Lajos napszámos 34 éves
Karancsi Kis Dezső zenész 57 éves
Karancsi Dezső napszámos 19 éves
Tinka István zenész 62 éves
Keresztesi Miklós zenész 57 éves
Gál Ferenc zenész 52 éves
Tinka Károly napszámos 75 éves
Bakos Lajos zenész 63 éves
Horváth Ferenc földműves, napszámos 61 éves
Keresztes Mihály földműves, napszámos 16 éves
Rokszin Péter földműves, napszámos 57 éves
Rácz Jenő zenész
Rácz György zenész

A dobozi 1944. október 5-én meggyilkolt áldozatok a helyi temetőben, a bűntény színhelyén fekszenek. Egy jóindulatú helyi kőműves által 1946-ban felállított sírkő alatt nyugszanak, összesen húszan. Közülük csak néhányuk nevét ismerjük.

Hamza Otilka Nagyszalonta
Bakos Rózsi (Bimbó) Nagyszalonta
Farkas János Kötegyán 60 év körüli
Makula Erzsébet Kötegyán 58 év körüli
Farkas Károly Kötegyán 34 éves
Komáromi Zsuzsanna Kötegyán 14 éves
Komáromi János Kötegyán 12 éves
Makula József Kötegyán 16 éves
Zsigmond Károly Kötegyán 14 éves
Hajkai Károly Kötegyán 20 éves lakosokat.

A másik tíz, itt meggyilkolt, nagyszalontai cigány áldozat nevét sajnos nem sikerült beazonosítani.

A gyilkosaik elleni vizsgálati anyagokban, vagy a per során se merült fel a nevük. Végig névtelen tömegként, számként, cigányként és nem személyként szerepeltek. A Kötegyáni és a két Nagyszalontai áldozat nevét, túlélő rokonaik mondták el nekünk.

Epilógus: Kubáni Györgyöt, aki orosz munkatáborban a Gulágon halt meg, 1991-ben, mint

hadifogoly külföldi állampolgárságút, tehát jogtalan elítéltet rehabilitáltak.

Báró Temesvári Ede 1945. februárjában került orosz fogságba. Innen 1948. augusztusában szabadult, Romániában, mert ide kérte magát a társai elleni eljárás hírére. Megpróbált Jugoszláviába szökni, de elfogták, kiadták Magyarországnak. 1951-ben a bíróság halálra ítélte, és kivégezték. Nem a tömeggyilkossági ügyből kifolyólag.

Kozma Andort egy Rákoscsabai tömeggyilkosság ügyében halálra ítélték és kivégezték. A cigányok megölését a kémelhárító vezetőin soha nem kérték számon.

Idézet a per jegyzőkönyvéből: A cigányokat nagyon megvertük. Ebbe részt vett rajtam kívül természetesen Kozma, és az itt beosztott csendőrök is. Ugyancsak részt vett a megverésben Balázs László és talán egy Erdélyi nevű zászlós, aki itt tűnt el, és további sorsáról nem tudunk. De részt vett a verésben a honvéd őrszemélyzet közül is néhány. Kozma itt külön vert meg egy nőt, aki, ugyan nem volt cigány, de valamelyik cigánynak a felesége volt. Ezt a nőt Kozma meztelenre vetkőztette, és így verte meg, valamilyen szerszámmal, nagyon súlyosan. Ezt a nőt, miután Kozma levetkőztette, én már nem vertem meg, csak azt megelőzően. A cigányok közül több vérzett az ütések következményében, de amikor Kozma a fent említett nőt a hajánál fogva rángatta és verte, a fal tele lett vérrrel. A cigányok további sorsáról nincs tudomásom. Csak az egyik csendőrtől hallottam, hogy kilettek végezve.

Előadom, hogy egy napon Nagyszalontára kellett bemennem, Kubányi parancsára. Ha megtörtént, talán ezen a napon történt meg, a cigányoknak a kivégzése. Október 4-én, vagy 5-én parancsot kaptunk a visszavonulásra, és egyenesen Orosházára mentünk.

Ungvári Erzsébet

Csak megtörtént, hogy 18 embert lemészároltak, aljas, szemtelen. És akkor, hát tovább mit mondjak.

riporter.: Köztük volt a maga?

U. E.: Az apám is. Persze. Meg még apámnak két öccse. Két 18 éves, meg 20 éves fiatal emberek.

riporter: Nem is kellett volna maga szerint, hogy valaki bocsánatot kérjen?

U. E.: Jaj, drága! Hát mi itten ezt sose várjuk ezt el, itt mi nem vagyunk értékelve. Mi nem vagyunk itt értékelve, el ne higgye már! Pedig mi pont olyan magyar embernek érezzük magunkat! Mert mi cigányul nem tudunk, csak magyarul. Rendes református emberek vagyunk. A rendes munkánkból, két karunk után élünk, de ugyanakkor nem nagy értékünk van, hogy őszinte legyek. Ha már valahol többen vannak, akkor azt mondják, itt vannak a

cigányok. Lehet rajtunk arany vagy bársony ruha, meg lehetünk, hogy mondjam, nem egy buta analfabéták. Nekem nem sok iskolám van, négy van, de ugyanakkor én annyi regényt olvastam, hogy lehet, hogy akinek 12 van, nem olvasott annyit. De mégse tudnak bennünket értékelni, úgy, mint a magyarokat, én megmondom őszíntén. A férje magyar, vagy a másik kollegája, de Maga cigány, igaz? Nahát ez így van. A lányomnak is az ura magyar, az unokámnak román az ura, úgyhogy, mármost így összevagyunk keverve. Nagyon összevagyunk keverve.

RIPORTER: Most nagyobbak a különbségek, vagy régen voltak nagyobbak?

U. E.: Hát ugyanott van az, ugyanott van az.